

מנהג ארץ ישראל להוסיף בקדיש דרבנן את התואר "קדישא" ביחס לארץ ישראל, ולומר: "בארעא קדישא הדין" (דהיינו: במקום הקדוש הזה). כלומר – בארץ ישראל שהיא ארץ הקודש. מורנו רבנו, הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, היה נוהג להוסיף את התואר "קדישא" גם למושג הקודם לו בקדיש, והיה אומר: "באורייתא קדישא הדין"¹. לדעתו, אין להפלות בין קדושת התורה לקדושת הארץ, אלו ואלו קודש הם, ושתייהן יונקות זו מזו.

התורה היא זו שקבעה את גבולותיה של הארץ, ערכה והלכותיה על כללותיה ופרטותיה. במקביל, הארץ היא המקום בו ניתנת התורה לקיום מלא. "וזהב הארץ ההיא טוב – אין תורה כתורת ארץ ישראל". וראה זה פלא, דווקא החולקים על שיטתו של רבנו והמבקרים אותו על כך שערכה של ארץ ישראל היה בלעדי אצלו, כביכול, מוסיפים את תואר הקדושה רק ביחס לארץ, ואומרים רק: "דעסקין באורייתא באתרא קדישא הדין". הארץ נושאת אצלם את תואר הקדושה ולא התורה; בעוד שרבנו הקפיד להשוות ביניהם ולתאר גם את תורתנו הקדושה לא פחות מאשר את ארצנו הקדושה.

א. ודגלו עלי אהבה

דוגמה אופיינית זו – לא ללמד על עצמה יצאה, אלא על הכלל כולו יצאה. עוול עשו לו אלו המציגים אותו כאוהב הארץ בלבד. נכון, אהבת הארץ יקדה אצלו באופן מיוחד; אולם גם אהבת ישראל לא פחות, וגם אהבת התורה, וגם אהבת ה', וגם המידות הטובות וכל מכלול הערכים שלנו החובקים תבל ומלואה.

הגורם לעיוות שבתדמיתו הוא התמסרותו בשנים האחרונות לחייו לנושא יישוב הארץ, שלמותה ושלומה. קטיעת רגלו ארעה בתקופת הקטיעה של אברים מנחלתו, ונשמתו עלתה לגנוי מרומים בעיצומה של המערכה על ימית ובנותיה. רבים ראו בכך סמליות עמוקה. אולם ראייה זו, מקוטעת היא ומסלפת את אישיותו הגדולה והמקיפה, על עושר גווניה ורוב קומותיה. אין לך דבר שאין לו שעה. כשהגיעה שעת התפילה, היה מקפיד לא ללמוד בה. כשהגיעה שעת הלימוד, היה מקפיד לא לעסוק בדברים אחרים. וגם כשהגיעה שעת עשייה למען ארץ ישראל, התמסר לה בכל לבו ובכל מאודו. אולם לא הפסיק לא מתפילה, לא מתורה ולא מכל נושא חשוב אחר. מי שראה את רבנו בשעה מסוימת אחת, נדמה היה לו שרק נושא זה עומד ברומו של עולם. אמת, באותה שעה היה נתון ראשו ורובו לאותו נושא, כי ההזדמנות חייבה זאת באותה עת. אך בשעה אחרת היה ניתן לראותו מתמסר באותה התלהבות לנושא אחר המתחייב באותה עת.

מעולם לא סגר את הישיבה לצורך כל שהוא: לא הפגנה ולא התנחלות, ואף לא שירות צבאי. אלו דברים חשובים ונחוצים, אולם הישיבה – כשמה כן היא: ישיבה, קביעות, התמדה, מעיין שאינו פוסק לרגע מלהוקיר את מימיו. הוא עודד בחורים לשרת בצבא, אולם לא במסגרת של הסדר כללי לישיבה, אלא כחידים ההולכים למלא את חובתם וחוזרים לישיבה. וכן בכל משימה לאומית אחרת. אין משימה אחת דוחקת את חברתה, אלא אדרבה, מעשירה את חברתה. אהבת התורה מלבה את אהבת הארץ, ואהבת הארץ מרבה את אהבת התורה.

לצורך הוויכוח יש המניפים דגלים. דגל העם, למשל, קודם לדעתם לדגלים אחרים: דגל התורה או דגל הארץ. עצם השימוש במינוח זה – פסול הוא לדעת רבנו. אכן יש דגלים לעם ישראל; אולם מעל כולם מתנוסס דגל אחד: "ודגלו עלי אהבה". באהבה אין גבולות. אין בה תחומים צרים. יש בה גודל; יש גובה; יש עומק; יש רוחב; יש הכל. גם כשמניפים דגל מסוים לשעה מעל לדגלים אחרים, אין מורידים את היתר לחצי התורן, ואין עושים זאת בדרך קבע. אומנם מצינו שדגל העם קודם (עיין משפט כהן קמד שהביא זאת בשם תנא דבי אליהו). אולם מהו העם? זה העם שהוכן והותאם להיות נושא דגל התורה בארץ הקודש. גם כאשר אינו נושא את דגל התורה בפועל הוא נושא בכוח. מהותית אין אומתנו אומה אלא בתורתה, גם אם זמנית נדמה לכאורה שהיא אינה מודעת לזהותה העצמית.

ב. הרעיון ויישומו

לאחר הסתלקותו מאתנו, על ממשיכי דרכו להשתמש בחכמה בדבריו, מסריו והדרכותיו. יש להכיר בכך שהערכים הלאומיים אינם נישאים ברמה כבעבר. רוחות פרטניות, וממילא כלל-אנושיות, נושבות כיום בעוצמה חזקה יותר מאשר רוחות לאומיות. לא נוותר, כמובן, משום כך על אמיתותינו, על נאמנותנו לארצנו, על אהבתנו לעמנו, על דבקותנו בתורתנו; אולם יש להכיר היטב את הנפשות הפועלות, להטות אוזן לכומר ההאזנה של העם לגווניו. ורק מתוך כך יש לומר בתבונה את אשר צריך לומר, לפי יכולתו ואפשרותו של השומע, כדי שהדברים היוצאים מן הלב אכן גם יכנסו אל הלב.

מִרְן הֶרֶאִי"ה קוֹק זצ"ל, אביו של רבנו, פירש באופן מקורי את דברי חז"ל (ברכות מה; שו"ע או"ח סי' קמה, א), שהקורא לא יגביה את קולו יותר מהמתורגמן. הקורא קורא מן המקור הכתוב, והמתורגמן מסביר את הדברים לקהל השומעים הרחב. המתורגמן, ודאי שאינו רשאי להגביה קולו יותר מהקורא. ההסברה להמונים, לפי יכולתם ורמתם, אסור לה שתעלה על המקור. אולם גם לא להפך. על הקורא מן המקור להכיר ביכולתו של המתורגמן, וכשהמתורגמן נאלץ להנמיך את קולו, גם על

¹ עי' נוסח הקדיש בעולת ראי"ה (ח"א עמ' של"א), ובהערות הרצי"ה (ח"ב עמ' תטז): "ואמר אאמו"ר הרב זצ"ל... בארץ ישראל, כיון שמזכירים כאן תואר קדושה על הארץ ואומרים "באתרא קדישא", צריך להזכיר תואר קדושה גם על התורה, לפי שאין ראוי לכבוד התורה שלא להזכיר תואר קדושה על התורה באותו ענין שמזכירים אותו על הארץ. וכן נהג. וכעין זה אמרינו בברכות (מ"ט ע"א): "אידי דאמר מלכות בית דוד, לאו אורח ארעא דאל אמר מלכות שמים". הוספת תואר הקדושה ביחס לתורה היא כמנהג הספרדים ועדות המזרח, האומרים: "באורייתא קדישא הדין" (ובעול"ר שם מסביר הרצי"ה זצ"ל על פי הזוהר, מדוע עדיף לומר בלשון זכר, "קדישא"). אולם הספרדים אינם מוסיפים "די באתרא קדישא" באמירת הקדיש בארץ ישראל.

הקורא להתחשב בו ולהתאים את קולו לתורגמן.
יש להיזהר שלא לפרש רעיון זה שלא כהלכה. המקור נשאר במלוא עוצמת קדושתו ומקוריותו. אין פשרות, או ויתור על קוצו של יו"ד מהמקור; שהרי ספר כזה, פסול הוא. אולם כשמקריאים מהספר לציבור הרחב, מקריאים קימעא קימעא לפי כושר הקיבול של השומעים.

ג. ואמונתך בלילות

רבנו היה נוהג לצטט את הפסוק (ישעיהו כח, טז): "המאמין לא יחיש". כלומר, המאמין אינו מצפה שכל תקוותיו ימומשו בהכרח מיד ועכשיו. ודאי שהוא מעוניין בכך. אידיאליסט אמיתי הוא גם ריאליסט. כשיש תקלה ותקוותיו אינן מתממשות מיד, יש לו סבלנות. זהו מבחנה האמיתי של האמונה. גם בשעות משבר אין להתייאש, אלא להתאזר בסבלנות. סבלנות זו, אין בה ויתור כל שהוא על עצם הרעיון. פעמים שהיא הכרחית לצורך החדרתו לעומק, ואף לצורך חישול הכוחות הנחוצים לשם מימושו. "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות". דווקא בשעות עלטה מתגלה האמונה במלוא עוצמתה.

רבנו מעולם לא התייאש, גם כאשר עננים קודרים נראו מעיבים את השמים. הוא לא התייאש – לא מהמצב הרוחני, לא מזה החברתי, לא מהמדיני ולא מהביטחוני. מתוך אותה אמונה גדולה, כשנראתה לו שעת כושר, הוא גייס את כל הכוחות לניצולה המיידי, ואז התמסר כולו וגייס גם אחרים למשימה הדחופה. אז נראה הדבר בטעות כאילו אין לו בעולמו אלא מצוה אחת. ולא היא. "תורת ה' תמימה" – משיבת נפש. רק התורה כולה, כשהיא שלמה ותמימה, היא משיבת נפש. יישומה אינו ניתן בבת אחת, אלא לפי הצורך והאפשרויות המזדמנות.

כך גם אמונתנו בגאולה:

ואף על פי שיתמהמה, אחכה לו בכל יום שיבוא.

פורסם בחודש אדר תשנ"ו.

א. מנהיגותו

לא איש ארגון ולא נואם בכיכרות, אלא איש צנוע ועניו, ועל אף זאת מנהיג כריזמטי, מחולל תנועה רעיונית בעלת השפעה אדירה, שלזכותה יש לזקוף את המפעל ההתיישבותי והחינוכי הגדול ביותר בכל תולדות ההתיישבות היהודית בארץ ישראל בדור האחרון. הרב צבי יהודה קוק זצ"ל.

ואולי דווקא היא הנותנת. הוא כבש את לב הנוער הדתי בטבעיותו, בפשטותו, בצניעותו, בעקביותו ובאמיתיותו. ראו בו איש אמת, איש טהור, לא אינטרסנט, לא מחפש מציאת חן בחוג זה או אחר. ואמת זו, שכללה בתוכה אהבת כל אחד מישראל, אהבת כל זרם בישראל, אהבה מיוחדת לכלל ישראל ולתורת ישראל, אהבה יוקדת לארץ ישראל ולמדינת ישראל, היא ששכנעה, חדרה ללב והביאה להשפעתו העצומה.

ב. בן הראי"ה

היותו בנו וממשיך דרכו הנאמן של אביו, מרן הרב קוק זצ"ל, עורך כתביו ומלמדם ללא לאות ליחידים ולקבוצות, היוו הבסיס להערכה שהעריכו אותו, אולם היתה לו קומה אישית משלו, שייחודה אותו, שזיכתה אותו גם בזכות עצמו. גדולתו של הרב צבי יהודה זצ"ל היתה בתרגומה של תורת אביו, העמוקה והרחבה, הן החינוכית והן ההתיישבותית, לשפת המעשה. אמנם הוא לא היה איש מעשה, אולם הוא השכיל למקד את רעיונותיו הנשגבים של אביו לנקודות מרכזיות שבהיפגשם בשעת כושר נדירה עם ציבור צמא מעשים הפכו לתנועה רבת עוצמה.

מיקוד הרעיונות הגדולים לאתגרים מעשיים, יש בו, לכאורה, משום צמצום. הרעיון הנשגב והמופשט יכול להכיל בתוכו גם רעיונות מנוגדים. הפתיחות והכוללניות שבתורת מרן הרב זצ"ל מאחדות בתוכן את כל היפה והטוב שבאוצר המחשבה של כל עם ישראל לדורותיו, ואף של מבחר ההגות האוניברסאלית. אולם כשבאים למקד רעיונות אלו וליישם בחיים הממשיים, הרלוונטיים והאקטואליים, יש הכרח למסגר, לחדד, למקד, להעדיף, להגביל במידה ידועה, לשים דגש על החשוב יותר והנחוץ יותר בשעה זו.

חינוך מחייב הגדרות ברורות ומחייבות, ועם זאת, פתיחות לרעיונות אחרים ולמורכבות שבין אידיאליזם וריאליזם. אם בכתביו מרן הרב קוק, למשל, יש יחס אוהד, בין היתר, לחסידות, לרב הירש, לפילוסופיה יהודית, להשכלה כללית, לתרבות ואמנות – אזי כאשר מגיע הדבר לחינוך הנוער, חייבים להעמיד סולם עדיפויות ברור. יש להעדיף את ר' יהודה הלוי, הגר"א והרב קלישר, ואת לימוד התורה בצורתו המסורתית, כנהוג בישיבות, בעיקר מימות וולוז'ין ואילך, על דרכי לימוד אחרות. ישיבה אינה יכולה להיות מוסד אקדמאי ולא סמינר, ואינה יכולה להרשות לעצמה להיות סופרמרקט של רעיונות מכל הבא ליד. ישיבה חייבת להתמקד בלימוד התורה בלבד, ובעיקר לימוד התלמוד בהיקף ובעומק, בשיטת לימוד משלה ובאווירה המיוחדת אותה, אחרת לא תמלא את ייעודה. גם ההסדר הצבאי, שהרב צבי יהודה זצ"ל ייחס לו מעמד מיוחד כמעט כדבר שבקדושה, איננו חלק רשמי של הישיבה, אלא הסדר פרטי של בחורי ישיבה, כל אחד בעתו ובזמנו.

כך הוא גם במישור הפוליטי. אם אביו, מרן הרב זצ"ל, היה מעל לכל הזרמים והמפלגות, עם חיבה מיוחדת לכל זרם ותנועה, הרי שהרב צבי יהודה זצ"ל היה חייב לנקוט עמדה ברורה יותר בחיים הציבוריים. אמנם מעולם לא היה איש מפלגתי, לא עסקן ואף לא חבר, אך ראה את עצמו איש ה"מזרחי" בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, קרא להצביע למפלגה והתערב בנושאים אידיאולוגיים מרכזיים שהעסיקו אותה. ואכן, מעורבות עניינית זו קצרה פירות. לא תמיד דבריו נתקבלו, לא תמיד זכו לאהדה ותמיכה; אך גם העסקנים המשופשפים ביותר לא יכלו להתעלם מעמדתו הברורה והעקרונית.

מבקריו ביקרוהו על שהוא העדיף את לימוד אורות בישיבה על פני אורות הקדש. אורות עוסק בעם ישראל, ארץ ישראל וגאולת ישראל. אורות הקדש עוסק בנושאים כלליים. טענו כלפיו שכאילו העדיף את הפרטיקולאריות על האוניברסאליות. שהוא צמצם כביכול את תורתו הגדולה הפתוחה והרחבה של אביו. ובכך סטה כביכול מרוח אביו. ולא היא. אין כאן שום סטייה. גם הוא היה פתוח לרוחות העולם הרחב. אלא שסדר ההתגלות האלקית בעולם הוא ישראל תחילה ורק מכוח עם ישראל והשפעתו יונקת האנושות כולה. בהקדמתו ללימוד אורות בישיבה הסביר לנו שאם אורות הקדש הוא קדש אורות הוא קדש קדשים. כי הקדש הכללי נובע ומסתעף מקודש הקדשים. כשם שקדושת המקדש וירושלים מסתעפת מקודש הקדשים והארון שבתוכו. וכשם שקדושת יום טוב מסתעפת מקדושת שבת. ונדר אישי מסתעף מקרבן. אין אפשרות להגיע לקודש הכללי בלי הצינור המקודש של עם ישראל. והדברים מעוגנים בכתביו אביו הרב עצמם ובמקורות קדומים. וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה.

ג. הנוער הדתי

השפעתו העצומה היתה בעיקר על הנוער הדתי. היה כאן צירוף גורמים מיוחד שכוון על ידי ההשגחה העליונה. דימויו העצמי של הנוער הדתי עם הקמת המדינה היה שפוף ביותר. מבחינה לאומית הוא חש רגש נחיתות עמוק על שלא נפל בחלקו להיות גורם חזק יותר בהתיישבות, בהעפלה ובביטחון. אמנם רבים מבני הנוער הדתי נטלו חלק פעיל במערכות אלו, ולמרבה הצער גדול במיוחד היה חלקם בבתי הקברות הצבאיים, אולם רבים ערקו מהמחנה בגלל הדימוי שרווח, כאילו החלוציות בכל התחומים היא בעיקר נחלתו של הציבור החילוני (ואכן, מימי העלייה השנייה ואילך עמדו החילוניים בראש כל מפעל לאומי).

מעמדו של הנוער הדתי היה נחות גם מבחינה תורנית. התורה נמצאת, כביכול, רק בציבור החרדי, הלא ציוני. חלק גדול מהרבנים והר"מים, כלי הקודש למיניהם, אינם מזוהים עם היישוב החדש, הנוטל חלק פעיל בחברה הישראלית ההולכת ונבנית (לא תמיד העובדות האובייקטיביות אישרו דימוי זה, אולם זו היתה ההתרשמות הסובייקטיבית). רדידות ותלישות איימו על המשך קיומו של הציבור הדתי הלאומי.

אולם בעוד שבחברה הישראלית הכללית החלה התרופפות אידיאולוגית, כתוצאה מהקמת המדינה, שהביאה גם לציניות ולהתפרקות מערכים לאומיים, חברתיים ומוסריים, בנוער הדתי נוצרה בהשראת תלמידי הרב קוק וממשיכיו דרכו, מהפכה הפוכה, אולי דווקא כתוצאה מההידרדרות הרעיונית שבחברה הכללית. הוקמו ישיבות תיכוניות וישיבות הסדר בכל רחבי הארץ. ואח"כ גם אולפנות ומדרשות לבנות. בתנועת בני-עקיבא חיפשו דרכים לחיזוק החיזוקים הרעיוניים והרוחניים, בהשראת תלמידי ישיבות של התנועה (שהוקמו על ידי תלמידי הרב קוק).

הנוער חיפש משענת רוחנית, יצירה אמיתית, היונקת מהשורשים. ומכיון שמקור ההשראה לכל המפעל הגדול היה הרב קוק זצ"ל הם מצאו משענת איתנה באישיותו הצנועה והחבויה של בנו וממשיכו - הרב צבי יהודה זצ"ל. פה נתגלה להם שורשיה של התנועה הלאומית היו בגדולי התורה, בגאון מוילנא, בנצי"ב מוולוז'ין, בר' עקיבא איגר ובחז"ם סופר. הלאומיות היא כנסת ישראל המקודשת. המדינה (זו הקונקרטית, על אורותיה וצלליה) היא שלב הכרחי ומתקדם בתהליך הגאולה. הציונות, וה"מזרחי" בפרט, תחילתם בהלכה ובהשקפה התורנית. גדולי התורה הם שהנהיגו את התנועות בראשיתן, ורק ברבות הימים חלה ירידה בהשפעה התורנית על המהלכים היישוביים בארץ ישראל. הציונות הדתית אינה יצור כלאיים של פשרנות בין לאומיות חילונית לחרדיות תורנית, אלא דרך המלך המקורית והאמיתית של "התורה הגואלת" (מונח שהיה חביב עליו).

תלמיד חכם אמיתי הוא גם ציוני מובהק, וציוני מקורי ושורשי הוא גם בן תורה מושלם העוסק בתורה ומדקדק בכל מצוותיה, שהגדולה שבהן היא מצוות יישוב הארץ. ולא רק ישיבה פסיבית בארץ, אלא ישוב **אקטיבי** למלא אורכה ורוחבה, לגבולותיה התורניים, כפי שביאר הרמב"ן, אביהן של ישראל, אבי היישוב החדש בארץ ישראל, שרוב הפוסקים סוברים כמותו.

מרגלא בפומיה שהננו נמצאים **באמצעיותו** של תהליך הגאולה ולא רק בהתחלתו. לא נבואה ולא מיסטיקה יש כאן, אלא ריאליזם היסטורי מוחשי. מימי הרמב"ן בערך מתחילה תקומת היישוב היהודי בארץ ישראל לעלות מעלה. בהמשכו ארע גירוש ספרד שהביא לארץ ישראל גל עלייה עצום בכמותו ובאיכותו. בצפת פרחת התורה בנגלה ובנסתר. מכאן ואילך התהליך הוא רציף. עדות המזרח, החסידים, המתנגדים, השכונות מחוץ לחומת ירושלים, פתח תקווה, מקווה ישראל, מה שמכונה משום מה "העלייה הראשונה", "השנייה" וכו', המהפכה הירוקה בחולותיה הצהובים של ארץ ישראל, עד הקמת המדינה, ועד בכלל. תהליך כה ארוך של מאות שנים, שעל אף מורדותיו ונטייתיו הנה והנה נמצא כולו בעלייה מתמדת, אינו אפיזודה חולפת, אלא תהליך ברור של גאולה. מרגלא בפומיה שתהליך זה מזוגג. יש בו הרבה עקולי ופשוטי, וגם נסיגות ארעיות פה ושם. אך בסך הכל הכיוון ברור.

הנוער הדתי היה דרוך כקפיץ, הוא ציפה להזדמנות שבה יוכל לבטא את תפיסתו, לזקוף את קומתו, לתפוס מקום בראש המחנה החלוצי והתורני הבונה את הארץ והגדל בתורתה ולהוות גשר בין המחנות השונים בישראל, ההולכים ומתרחקים זה מזה.

ד. מלחמת ששת הימים

שעת הכושר לא איהרה לבוא. מלחמת ששת הימים פרצה בשעה של משבר חברתי עמוק בישראל (מתברר שנאצר סבר, שהמורל הירוד בישראל יכול לשמש לו הזדמנות נאותה לניצחונות).

דבריו הלוהטים של הרב צבי יהודה בליל יום העצמאות שקדם להחלפת צבא מצרים לסיני, בדבר "שכם שלנו" ו"חברון שלנו", שבוודאי לא היו מקריים, והעובדה שהצנחנים משחררי ירושלים ראו לנכון להביאו, יחד עם עמיתו, הנזיר, הרב דוד הכהן, עורך כתבי מרן הרב קוק, לכותל המערבי בזחל"ם, בעיצומו של הקרב, הפכו אותו מכאן ואילך לעמוד האש ההולך לפני העם באשר למצוות השליטה הישראלית בכל רחבי ארץ ישראל וליישובה המעשי בהקדם.

ומעניין, דווקא כשנדמה היה ששחרור הר הבית ימקד את כל השאיפות והפעילויות לכיוון בית המקדש השלישי, הוא ניתב את ההתלהבות להתמסרות ראשית כל לבנייתן של ארץ ישראל ושל מלכות ישראל. בתפיסה זו שולבו גם עמדות רעיוניות והלכתיות² וגם תפיסה פרגמטית-ריאלית, שהוכיחה את עצמה.

יישובו של כפר עציון מחדש וחיידוש היישוב היהודי בחברון ע"י תלמידיו פרצו ברבות הימים את הדרך לכל מאות אלפי היהודים היושבים היום ביהודה ובשומרון, ועוד היד נטויה א"ה.

ד. מלחמת יום הכיפורים

המשבר הקשה שפקד את העם במלחמת יום הכיפורים הפך בהשפעת הרב לשיקום לאומי של אלו שהצטרפו לקריאתו לשקם את הרי יהודה ואפריים ולגאלם משממת דורות. הוא הפך להיות מנהיג לאומי, לא רק לציבור הדתי. העובדה שמנחם בגין ראה צורך לקבל את ברכתו לפני הצגת ממשלתו בפני הכנסת והעם, מוכיחה את הערכו של ראש ממשלת ישראל למנהיגותו הלאומית.

עובדה זו לא סנוורה את ראייתו הצלולה של הרב צבי יהודה, שהיה קרוב לגיל תשעים ועדיין לא כהתה עינו ולא כשלה רגלו. וכשראש הממשלה סטה מדרכו הרעיונית לא נרתע הרב צבי יהודה מלהוכיחו בשער.

ה. חורבן ימית

אולם בפרשת ימית, נאלץ הרב צבי יהודה לסיים את שליחותו ההיסטורית. לא מקרה הוא שנפילתו למשכב, קטיעת רגלו ופטירתו ליוו את מאבק הנסיגה מסיני. גם כשהוא נאבק בממשלת ישראל הרשמית והולך אחריו רבבות, הוא עשה זאת מתוך הכרה עמוקה שהממשלה אינה מבטאת את רצונו האמיתי של העם, הוא ראה את עצמו מייצג העם יותר מממשלתו הנבחרת. זה כוחה של אינטואיציה מנהיגותית בעלת שיעור קומה.

לכן זכתה עמדתו לתהודה ציבורית כה רחבה. הציבור ידע שאם אישיות כשלו, שמדינת ישראל וכבוד ממשלתה היו כה חשובים ונערצים בעיניו, אם הוא מעז להמרות את פיהן הפורמליים, אין זאת כי אם הצדק עמו. ואף הוא ידע שהצדק עמו, כי העם עמו.

אולם בפרשת ימית נוצרה סיטואציה חדשה. העם ברובו המכריע, בהשפעת מנהיגיו, העדיף הסכם שלום עם מצרים על פני מצוות יישובה של ארץ ישראל. בטעות מיוחסת לו העמדה, כאילו האדמה חשובה יותר מהאדם, כאילו הארץ קדושה יותר מהעם. זוהי דמגוגיה שמתנגדיו העלילו עליו. ארץ ישראל היא ארצו של עם ישראל, ועם ישראל הוא עם הארץ – במשמעותו החיובית של מושג זה – ושניהם יחד מקודשים בקדושתה של תורת ישראל. כל הפרדה ביניהם היא מלאכותית ומזויפת. אין

² ראה, למשל, רמב"ם, תחילת הלכות מלכים, הקובע שבניית בית המקדש אמורה לבוא לאחר מינוי מלך ומחייט עמלק. וראה מאמרנו: "הר הבית".

ספק, שהיה אפשר להשיג את השלום הקר בינינו לבין מצרים בעמידה אמיצה יותר על זכותנו וחובתנו לארץ ישראל, מבלי לעקור אף יישוב ממקומו. ההיסטוריה עוד תשפוט את חולשתו הנפשית של הדור שוויתר על ארצו וביתרה בקלות דעת כזו. במצב כזה היה צורך בהיערכות רעיונית ומעשית חדשה. מפאת גילו ומצבו, שליחותו ההיסטורית של הרב צבי יהודה זצ"ל נקטעה בקטע זה. התפקיד הוטל על אחרים.

1. בין הרב לתלמידיו

הצאן נותר ללא רועה, הספינה ללא קברניט (עמד על כך מו"ר, הרב ישראלי זצ"ל, בהספדו הנרגש על הרב צבי יהודה זצ"ל). הרואים עצמם ממשיכי דרכו נפוצו על ההרים כצאן ללא רועה, אלו מיימינים ואלו משמאלים, וכולם מעגנים את דעותיהם במימרותיו ובמעשיו.

יורשה לי להבחין על פי המשנה (אבות פ"ה מט"ו) בין סוגים שונים של תלמידים: ספוג ומשפך, משמרת ונפה. יש המחקים כל מעשה שעשה, כל סיטואציה מזדמנת, מבלי להבחין בתנאים המשתנים ובנסיבות המיוחדות. מה הוא אף אתה. הוא נאבק בממשלה, אף אתה. הוא ברח את כהנא בזמנו, אף אתה (לענ"ד לא היה הרב צבי יהודה מברך את כהנא לאחר שזה הקצין את דעותיו ושינה את טעמו)³. דוגמה אופיינית היא הפיצול הפוליטי בין תלמידיו מראשי התחייה לבין תלמידיו מראשי המפד"ל. שניהם מעגנים את תפיסותיהם בדבריו, ואכן אלו ואלו דבריו החיים. אלא שהנסיבות משתנות ומתחלפות, ודברים שהיו יפים בשעתם בוודאי אינם רלוונטיים היום. ויש המנסים ליישם את רעיונותיו במציאות המשתנה על פי הבנתם ושיקוליהם, ובדרך הטבע חלוקות הדעות.

גם דברים קשים שהיה אומר על הציבור החרדי וגדוליו היו יפים לו ולשכמותו בלבד. את אשר אהב הוכיח, את הקרובים ייסר ואת הרחוקים קרב. הוא, ברמתו הרוחנית, במעמדו ובייעודו, הרשה לעצמו דברים שאחרים אינם רשאים.

2. המשך דרכו

אולם טעות לחשוב שהתנועה שיצר מתפוררת, חלילה. תהליכים חברתיים אלו הם טבעיים ואופייניים לאחר מותו של מנהיג, שלא הותיר אחריו, ולא יכול היה להותיר, יורש שכמותו. הרעיון עצמו צובר תאוצה. עולם התורה, העולה וצומח בציבור הדתי-הלואמי, למרות כוחות עוינים שוליים, ההתיישבות בכל רחבי הארץ העולה ופורחת, למרות התנגדויות מבית והתנכלויות מבחוץ, ונס העלייה הגדול, כל אלה חוזרים ומאשרים את אמונתו בתהליך הגאולה ההולך ומואץ.

כל תנועה רעיונית שאינה מסתפקת בהיכל שן אריסטוקרטי, אלא בהגשמת רעיונותיה בחיי המעשה, חייבת להיות גם גדולה בכמות, ולא רק באיכות. וטבעו של עולם, שהעשייה הגדולה עלולה לגרום לתופעות לוואי שוליות. אי אפשר ליין בלא שמרים, ולא לכרם בלא קוצים. זוהי דרכו של עולם. מי שמוותר על השמרים והקוצים לא ייטע כרם ולא ידרוך ענבים ליין. יש רק צורך לשמור על פרופורציות ולהעמיד כל דבר במקומו ובשעתו.

כשמנהיג חי, בעצם אישיותו, השוליים נדחקים הצידה. כשמנהיג מת, גדלה העזובה, היין נעכר והשמרים צפים. כשהשמש שוקעת, נוצצים הכוכבים.

עם זאת, רעיון גדול ואמיתי ממשיך לסלול את דרכו, והתופעות השוליות מוצאות את מקומן מאליהן. השמרים שוקעים, והיין מצטלל. העשבים מתייבשים, והכרם ממשיך לבלב, לפרוח ולתת פרי הילולים, צבי הארץ לגאון ולתפארת. פורסם בחודש שבט תשנ"א, תשע שנים לפטירת הרצי"ה

³ ראה מאמרנו: "בין כהונה לכהניות".